

לביאורה של פיסקה*

א. מלחמת הקודש והטבע

כג

17 התנועות העכשויות מתברר בזה, שהקודש עצמו, אור העולם, העומד למעלה מהטבע, מהגופניות והחברתיות, תובע הוא מהעולם בכלל, ומישראל הפזור והשבור בפרט, את הדקיון של הטבע, הפשטות, הבריאות, הנורמליות, שבחיים, בהרגשה, בשכל, בהתפעלות.

מתקרבים אנו אל כל תביעות הטבע, מתלככים אנו בזוהמתו, אין מוצא להגן כי אם על ידי הארות גדולות, על ידי הופעות נשמטיות אלהיות, מגלות רזי עליון, מודיעות האגור בסתרי חושך. בקירוב אל הטבע יש שנאת הקודש הרגיל, הצורר את הטבע, המשדד את מערכתו. הקודש הרגיל, המורגל מאז להתהלך עם הטבע בקרי, אוגר הוא את שארית כחו להלחם עם הטבע, אבל לוחם הוא עם הטבע שלו, כושל הוא ונופל במלחמתו. הטבע המתנשא לתבע את דקיונו, שנעור על ידי תביעת הקודש הגנוזה בקרבו, מתנשא עם כל שלילותיו, שונא את הקודש, גם הטבע שלו, גם את הודו, יפיו ובריאותו. פה נופל הטבע, ונכשל במלחמתו.

* ממש טרם הוצאת הקובץ לאור, הראו לי את מאמרו של הרב אהרן איזנטל "מלחמת הקודש והטבע - לפרשו של פרק ב'אורות הקודש", צהר א, עמ' 55-67, העוסק בנושא הנ"ל ממש ודרך אותה פיסקה. אף על פי כן, החלטתי להשאיר מאמר זה בתקווה שאולי הוא יאיר נקודה בה לא נגע הרב איזנטל במאמרו "ומינה ומינה יתקלס עילאה".

לויתן ושור הבר שניהם נופלים במלחמתם, ונעשה מבשרם סעודה יפה לצדיקים. מי שלא נשקע בהבלים, לא זנו עיניו אחרי קניגאות של אומות העולם, המשחיתות את תפארת הנשמה, את הוד אצילותה וטהרת מדותיה, הרי הוא זוכה ומזכה לראות קניגיון מלבב זה, עומד הוא ממעל לשניהם. גבריאלי, בכח אל עליון, מעורר את המלחמה. צור עולמים, בהגלות אורו וקודש עליוניותו, גומרה. העושו יגש חרבו.

רואה היא הנשמה הניזונה מלחמה הפנימי של תורה, את הכחות הבהמיים שביבשה ושבים מתאבקים, לוחמים בקצף, מתנפלים זה על זה, כל אחד חושב אני אכבוש הכל. אבל לא לדגי הים ולא לבהמות הרים הנצחון, כי אם לקורא בשם ד', והוא ימלט, וימלט הכל.

אורות הקודש חלק ב, עמ' שיז, פיסקה כג

קודם שאפתח, ברצוני להסביר מדוע ניגשתי לכתובת מאמר זה. שהרי מה צורך יש במאמר שיבאר פיסקה מכתבי הרב קוק? מן הסתם, אדם שיתקשה בהבנת פיסקה מסוימת ילך לו אל חבריו או אל רבותיו ויבארו לו הם את הפיסקה! אלא שבכתובת מאמר זה ברצוני להשיג שני דברים. הראשון הוא לנסות לבאר מעט מתוך פיסקה אחת נושא רחב יותר שלא מופיע כולו בפיסקה הנלמדת (כך יש כאן מעבר לנושא של הקדושות השונות והיחס ביניהם, הקודש והחול). הדבר השני שברצוני להשיג בכתובת מאמר זה הוא לנסות להציע כיוון מסוים, שאמנם אינו חידוש, אך נראה שהלומדים לא רגילים להיעזר בו, והוא פתיחת המקורות שהתרוצצו במחשבתו של הרב כשכתב את הדברים. פעמים רבות הדבר גלוי מאוד ואנו רואים שהדברים לקוחים מהתנ"ך או מדברי חז"ל וקשורים להם, ואז קל מאוד להגיע אל המקורות האלו, אם ע"י פרויקט השו"ת המאפשר למצוא היכן נמצא הציטוט (שבדרך כלל אינו מופיע עם הקדמת ציטוט "שנאמר", "ככתוב" וכדו') או ע"י ספרי עזר שנזכיר להלן. אך יש פעמים שתפיסתו של הרב מתבססת על מקורות קדמונים¹ שהלומד

1. בעניין מקורותיו של הרב ראוי להזכיר איגרת ששלח הרב להוריו, שבה מתייחס הרב לאלו שיצאו נגדו על דבריו ב"אורות". הוריו כנראה הציעו שאם הוא יכתוב את המקורות לדבריו הרבה פיות יסתמו וימנע "בלאגן" מיותר. על כך משיב הרב: "לבאר את המקורות שלי אין תועלת, על פי רוב אין המקורות מבארים להדיא את המחשבה שלי, אלא הם מראים ע"ז אחרי התבוננות והרגשה עמוקה. ואלה הנרגנים, או אפילו תמימי הלב שלא הורגלו ברעיונות כאלה, לא יקבלו את התוצאות גם כשיראה להם המקור שממנו הדברים נובעים". (איגרות ד', איגרת א' מט). פתיחת

בדרך כלל לא מכיר, וכן מקורות מחכמת הקבלה², מקור ראשון בו אפשר להיעזר בלימוד ספרי אורות הקודש הוא הערות הרב "הנזיר" המופיעות בסוף אוה"ק חלק ב' (עמ' תקעז). בסוף חלק ד' (עמ' תקכה-תקפט) מופיעים תקצירים ומקורות של הפסקאות הנמצאות באוה"ק חלק ג', ואח"כ מופיעות הערות הרצי"ה לאוה"ק (עמ' תקצג-תרד). גם בלימוד "אורות" אנו יכולים להיעזר בהערות הרצי"ה המופיעות בסוף הספר (עמ' קעג-קפד וכן עמ' קצא-ב) ובהן הפניות למקורות שונים, וכן מופיעות הפניות למקורות מקבילים בכתבי הרב העוסקים בנושאים הדומים לפסיקה הנלמדת.³ ספר נוסף שכדאי מאוד להיעזר בו הוא "אוצרות הראי"ה" של הרב משה צוריאלי. הרב צוריאלי כתב מקורות לכל הפסקאות בשמונה קבצים (ח"ד, עמ' 261-426), וכן מקורות לפסקאות באורות הקודש (ח"ה, עמ' 335-358).⁴ אחר הקדמה זו נוכל לעבור אל הבנת הפסיקה עצמה.

כדי להבין את הנקודה היישומית של הפסיקה צריך לעמוד על נקודה אחת חשובה. "יד ההשגחה האלהית שמה משטרה גם בתהלוכות ההיסטוריה האנושית..." "הגילוי העליון של הקודש הוא ברצון האלוקי הפועל בטבע ובהיסטוריה".⁵ כדי לראות את התגלות הקודש ותהלוכותיו אנו צריכים לבדוק דווקא ביישומן המעשי, דהיינו, במאורעות ובתהליכים ההיסטוריים המתרחשים בטבע, שהם אלו המגלים את הקודש, שהרי כל מעשי הקב"ה הם קודש אלוקי ובכל פעולה שהוא עושה מתגלה עוד חלק מהקודש הכללי הפועל בעולם. על

- המקורות לא באה לתת אישור קדמון לדבריו של הרב, אלא רק לנסות ולהיכנס לעולמו הרוחני ולעמוד על הלכי המחשבה שהובילו לכתיבת הדברים.
2. על שאיבתו של הרב ממקורות הקבלה כדאי לציין את דבריו של הלל צייטלין ("ספרן של יחידים" עמ' 237, ומובאים במאמרו של ש"ז שרגא, "הקבלה והחסידות במשנת הראי"ה קוק זצ"ל", "זכרון ראי"ה" ניצא גם בתוך "סיני" כרך צז, עמ' קמד-ה): "אילו היה סיפק בידי הייתי יכול להוכיח דבר זה (משנת הקבלה במשנת הרב) באותות ובמופתים, כלומר, בהשוואות מתוך כל אלה הספרים עד שלא היה כל קורא יכול להטיל שום ספק בהנחתו. והייתי גם מגלה את כל המקומות היותר עמוקים שבספרי הקבלה של הראי"ה, שלכאורה נראים רק כהפלגות שירתיות לאומיות, ובאמת יש בהם הררים גדולים בחכמת הנסתר התלויים בשערה דקה מן הדקה שבדיקנא קדישא, ב'אידרא רבא', ב'אידרא זוטא', וב'ספרא דצניעותא'. מרן הראי"ה גילה, אם אפשר לומר כן, את הפסיכולוגיה הציבורית לאומית של הקבלה ואת מהלך בירורם של העולמות כולם ותיקונם מתוך חוק ההתפתחות, המקובל עתה בכל שרשי המדעים וענפיהם". על נקודה זו עמד גם שמואל ליבנה. במאמרו הוא מבאר כמה נושאים ופסקאות באורות הקודש. בהקדמה למאמר הוא כותב: "ואם אתה רוצה, כמידת יכולתך, להבין דבר מה ממהלך הרעיונות של הראי"ה, עליך לדקדק בכל מלה ובכל ביטוי, לבקש את שורשיהם בספרות חז"ל ובספרות הקבלה (ההדגשה שלי - א.ש), כדי לחוש ככל האפשר, את הרקע הרוחני שמעבר לדברים הכתובים". שמואל ליבנה, "פרקים בתורת המוסר", "זכרון ראי"ה, עמ' עח.
 3. בהוצאה הרגילה של "אורות" הפניות ל"אדר היקר" ו"עקבי הצאן" הן למהדורה הישנה (עמ' קפט-קצ). בהוצאה החדשה של מכון הר ברכה הותאמו המקורות להוצאה המקובלת המשמשת כיום (עמ' שסד-ה), וכן נוספו מקורות שונים מכת"י של הרצי"ה (כפי עדותו של העורך בהקדמת הספר, עמ' יב).
 4. המקורות לאוה"ק הופיעו כבר במהדורה הראשונה של אוצרות הראי"ה, ההוצאה השנייה יצאה לאור לאחר שיצא "שמונה קבצים" והרב צוריאלי הוסיף מקורות גם להם, כך שתיתכן חפיפת מקורות לפסקאות מקבילות שמקורן בשמונה קבצים ומופיעות גם באוה"ק.
 5. יוסף בן-שלמה, "קודש וחול במשנת הרב קוק", מחקרי ירושלים במחשבת ישראל, יג (תשנ"ו) עמ' 1

כן, אנו צריכים לראות את הופעת הקודש הזו גם בתוך הטבע האלוקי, ובכך נדע כיצד להתייחס אל המאורעות האלו מתוך ראייה של קודש וכיצד להשפיע עליהם למעשה. ובהשלכה אל תקופת הרב, "רוז התנועות העכשויות" הוא ודאי התייחסות לבניין הארץ בתקופתו, הנבנית, ברובה, ע"י חלוצים חילוניים וע"י תנועות חילוניות שונות המנותקות מתורה ומצוות ולכן גם בנייתם את הארץ לא נעשית, כלפי חוץ, מתוך תפיסות דתיות אמוניות, אלא מתוך נטייה חומרית חולית המנותקת מראייה אידיאלית של קודש בבניין הארץ. לאחר הבנת הרקע הזה אנו יכולים לנסות להבין את יחסו של הרב אל מהות הקודש והקדושה⁶ בכלל, ואת התייחסותו אל "התנועות העכשויות" בפרט. וכן במקום אחר⁷ "הברור הזה הוא ידיעת הערך של הקודש ושל החול, ביחוד במזוגם ובחבורם בחיינו הפרטיים ובחיינו הכלליים, ביחוד בחיי התנועה הלאומית שלנו", שנתעוררה בתקופה האחרונה בצורה כ"כ בולטת ומרעשת".

בדבריו של הרב לגבי הקודש מצוייה התייחסות אל שני סוגי "קדושה". הסוג הראשון של הקדושה הוא "הקדושה שלמעלה מהטבע" שהיא מתנגדת אל הטבע. היא רואה את כוחות הטבע, בין החומריים ובין הרוחניים⁹, כצוררים אותה וכמתנגדים לה. אין היא יכולה לדור בכפיפה אחת עם מדע, גבורה, סדר, שכל, יופי וכדו', שכן כל אלה נראים בעיניה כטבע גשמי גס שכל מטרתו היא לגלות את עצמו בלבד בלא הופעה של קודש כלל, ועל כן היא אינה מצליחה לדור עם טבע וחיים בכפיפה אחת, "יש עולם של חול ועולם של קודש. עולמים של חול ועולמים של קודש. העולמים סותרים זה את זה"¹⁰. סוג שני של קדושה הוא "הקדושה שבטבע", היא הקדושה שאינה נלחמת ומתנגדת אל הטבע אלא יודעת לבנות את בנינה על בסיסו. היא מחפשת את צדדי הקדושה לא רק בעולמות עליונים ורחוקים המנותקים מסדרי החיים והתנהלותם, אלא דווקא בתוך המציאות כולה, בכל מאורעות החיים וההיסטוריה ובכל ההרגשות הבריאות והטבעיות המופיעות בחיים כולם. כך גם אנשי קודש, גדולי נשמה¹¹, אלו שחיים במציאות של "קדושה שבטבע" לא יפחדו עוד לא מהכרת החומריות וכל תפקידיה, ולא מפגישה של הטומאה עם כל זוהמתה¹², ו"כשהם נטפלים לעסקי החיים הרגילים, הרי הם ממשיכים אור חיים עליונים בעסקי החול הללו, ומקדשים אותם בעד כל העולם כולו... כשהם יורדים

6. על ההבדל בין קודש לקדושה עיין במבוא של הרב "הנזיר" לאורות הקודש ח"א עמ' 18-19 וכן במאמרו של הרב שאר ישוב הכהן, "הקודש והקדושה - בין ישראל לעמים במשנת הרב ותלמידיו", "ישועות עוזו": ספר זיכרון לרב עוזי קלכהיים, עמ' 118.

7. מאמרי הראי"ה "נאדר בקודש", עמ' 404 פסקה א

8. ההדגשות לאורך כל המאמר הן שלי - א.ש

9. החול אינו מורכב מחומר או מדברים גשמיים בלבד, גם תפיסות שברוח יכולות להיות שייכות לעולם של חול.

10. אורות הקודש חלק ב' עמ' שיא פסקה יז

11. ערפילי טוהר עמ' ד

12. אורות הקודש שם עמ' שיט

להסתכל על העולם הסתכלות חיצונית, כשהם פונים להתעסק בחכמות חול, גם בדברים זרים, בכשפים באמונות זרות וטמאות,¹³ מהכל הם שואבים את קרני אורו וניצוצות חיי הקודש המפוזרים.¹⁴

שתי קדושות אלה מופיעות במקומות ובזמנים שונים. "הקדושה שבטבע היא קדושת ארץ ישראל, והשכינה שירדה בגלות עם ישראל הוא הכשרון להעמיד קדושה בנגוד לטבע".¹⁵

הקדושה שלמעלה מהטבע והמתנגדת לו מתאימה לגלות. בגלות לא הייתה הופעה שלמה של החיים וטבעיותם, לא הייתה פגישה של האומה עם בניין הארץ החומרי ועם קריאה ורצון עולמי לתרבות, ספרות ואמנות. לכן, דווקא שם יכלה קדושה זו להופיע ויכלו אנשי קודש אלו לפרוש מן העולם, ודווקא על ידי כך להגיע למדרגות רוחניות גבוהות כ"מאמר הפילוסופי-מוסרי של החסיד בחוה"ל: 'כל מה שיוסיף הישוב תיקון יוסיף השכל חורבן'¹⁶, וכך להפך, ככל שיוסיף הישוב חורבן יוסיף השכל תיקון והדרך תהיה פתוחה לשאיפות והשגות רוחניות גבוהות.

לעומתה, הקדושה שבטבע מתאימה דווקא לתקופה בה ה"ישוב" והחיים עצמם מוסיפים תיקון רב ומתפתחים, הארץ נבנית גם בצדיה החומריים ומתפתחת תרבות חולית שאינה קשורה אל הקדושה דווקא, אלא אל החיים בטבעיותם. קדושה זו מאפשרת לראות את הערך הגדול של הטבע ואת האפשרות הגדולה של בניין של קודש הבנוי דווקא על גבי הבניין החומרי, "הגיע הזמן לפרסם בעולם, שהקודש, האידאליות העליונה הראויה להיות נכספת מכל צדיקים, מכל ברי לב, הוא יונק מהחול, כמו שהצומח יונק מהדומם וכמו שהחי והאדם נוזן ממה שהוא למטה ממדרגתו בהייה"¹⁷.

אחר הקדמה זו ננסה להבין את הפיסקה ומהלכה בתוך דברי הרב.

"רז התנועות העכשויות מתברר בזה, שהקודש עצמו, אור העולם, העומד למעלה מהטבע... תובע הוא... את הדקיון של הטבע...".

יש צורך גדול להבין את מהלכי התקופה ומאורעותיה. בירור זה נעשה דווקא ע"י הסתכלות העולה ממעל לראייה הנמוכה הרואה רק את הרבדים החיצוניים של המציאות, לראייה פנימית, רזית, המסתכלת אל תוך המאורעות ומנסה להבין את משמעותם הפנימית,

13. פיסקה זו מופיעה גם באורות הקודש ח"ב פ"ג עמ' רצא, אבל המילים "בכשפים, באמונות זרות וטמאות" הושמטו.

14. ערפילי טוהר שם

15. אורות התחיה פיסקה כח

16. כך מובא במאמרי הראייה שם עמ' 406 פיסקה ו. ובחובות הלבבות, שער הפרישות, פרק ב בנוסח דומה: "וכל אשר נוסף העולם ישוב - נוסף שכלם חרבן" (ומהד' הרב קאפח: "וכל מה שהוסיף העולם בנין, הוסיף השכל חורבן"). וכן ברמב"ם דברים דומים (הקדמה לפירוש המשנה, מהד' הרב שילת, עמ' נז): "כי המשכל הראשון יצייר שחרבן הנפש בתקון הגוף, ותקון הנפש בחרבן הגוף". ודברים דומים גם אצל פילון: "כי אין לך שני דברים המסוכסכים זה בזה כמו הדעת ותענוגות הבשרים". כתביו הפילוסופים של פילון (ערוך בידי יוחנן לוי), ירושלים תשמ"ז, עמ' 49.

17. שם. על היחסים בין הקודש והחול יש מקום רב להרחיב, אך אין כאן מקומו. הרוצה להרחיב על כך יכול לעיין במאמרי הראייה שם, אה"ק ח"ב מערכת "הקודש הכללי" ועוד פסקאות באורות התחיה, וכן ביוסף בן שלמה שם ובספרו "שירת החיים" בפרקים "הקודש והחול" ו"שני סוגי הקודש".

האלוקית. זוהי מטרתה של תורת הסוד - "אחת מהתעודות של התגלות רזי תורה בעולם היא להשקיף על החול מתוך האספקלריא של קודש"¹⁸ ולכן ישנה קריאה גדולה ללימוד התורה הפנימית דווקא בזמן הגאולה.¹⁹ זהו "רז התנועות העכשויות".

בשעה זו של הסתכלות פנימית מגיע העולם למדרגה בה הוא צריך להבין שאנו נמצאים במצב בו הקדושה הנדרשת אינה צוררת את הטבע, אלא להפך, היא דורשת את "הדקיון"²⁰ של הטבע" על כך שכל זמן הגלות לא בא הטבע לידי ביטוי בחיים הציבוריים והכלליים של האומה. עכשיו, כאשר חזרו כוחות החיים של האומה לתפקד, בא הקודש העליון - ודווקא הוא - לתבוע את ביטויו של הטבע גם בחיים המעשיים.

"מתקרבים אנו אל כל תביעות הטבע, מתלכלכים אנו בזוהמתו, אין מוצא להגן כי אם על ידי הארות גדולות... מודיעות האגור בסתרי חושך", לאחר שהתנתקנו בגלות זמן רב מהטבע, בא הטבע ומתפרץ בצורה גדולה יותר ממקומו²¹, וכשאנו מתחילים להתעסק עם הטבע הוא פורץ בלי הבחנה ופוגע בנו קשות - "הטבע המגושם עשה אותנו לבעלי מומים, נגע בכף ירכנו" (אורות התחיה, ל), התמכרנו יותר מדי אל הטבע ועזבנו את הקודש. לכן הדרך לחיות בשלום עם הטבע ולהעלותו היא דווקא מתוך הזרמה גדולה של קודש, ודווקא קודש עליון "הקודש שבטבע" שהוא היכול להכשיר את האדם לחיים אלו. זהו כוחו של אליהו "הבא לבשר שלום ובנשמתה הפנימית של האומה זרם חיים של טבע מתפרץ והוא הולך ומתקרב אל הקודש", והוא מגלה את הנקודה הפנימית של החול ואת מקורו העליון. כל זה דווקא על ידי אור עליון וגבוה: "עם זה מוכרח הדבר שילכו ויסובו הענינים אל המקור של הקודש העליון, של קודש הקודשים, ששם גם החול וגם הקודש באים מתוכן אחד ומתגלים בתור צביון אחד, כי לית ביה שמאלא בהאי עתיקא קדישא, דכוליה ימינא"²².

"בקירוב אל הטבע יש שנאת הקודש הרגיל, הצורר את הטבע... הקודש הרגיל, המורגל מאז להתהלך עם הטבע בקרי, אוגר את שארית כחו להלחם עם הטבע, אבל לוחם הוא עם הטבע שלו, כושל ונופל במלחמתו". ה"קודש הרגיל" הוא הקודש שבטבע, והוא נלחם עם הטבע. אלא, מאחר והקודש והטבע אינם צריכים לחיות במלחמה אלא צריכים בתיקונם השלם דווקא להיבנות זה על גבי זה, כשהאחד מקבל מחברו ולהפך. על כן, חלק חשוב מן הקודש

18. מאמרי הראי"ה שם, עמ' 399 פסקה ב

19. לדוגמה, אורות התחיה עמ' צה, פסקה סד "סתרי תורה מביאים את הגאולה, משיבים את ישראל לארצו" וכן שם עמ' צא פסקה נז "כעת הזמן מחייב להרבות קנין בתורה הפנימית", איגרות תפג, תרב ועוד מקומות רבים.

20. "דקיון" פירושו עלבון וכך פי' הערוך ערך "דקיון" וכן לדוגמא בראשית רבה פרשה ט' אות יג ובמפרשים שם. ובמקום נוסף מזכיר הרב קוק את החומר התובע את הדקיון שלו: "הקודש צריך שיבנה על יסוד החול... לפעמים יש שהקודש מתעמר בהחול, עד שמדלדל את החומר. ואז נמשכת תקופה שהחומר תובע את דקיון שלו... אבל כל מה שהחול מתחזק על חשבון הקודש, מכין הוא לעצמו, מצד תכונתו החולית, שוחה" אוה"ק א, עמ' קמה.

21. משל יפה ניתן להתפרצות כוחות זו דווקא בזמן הגאולה והחזרה לארץ. הדבר דומה לקפיץ שנלחץ, ככל שלוחצים אותו הוא מתכווץ יותר אבל כאשר משחררים אותו, כמידת הכיווץ כך מידת השחרור וההתפרצות שלו.

22. מאמרי הראי"ה, שם עמ' 406 פסקה ה

הוא הטבע וכשהוא נלחם עם הטבע הוא בעצם נלחם עם חלק מעצמו, "לוחם הוא עם הטבע שלו, כושל ונופל במלחמתו".

וכן להפך, הטבע עצמו לא יכול לחיות בלי הקודש שייבנה על גביו, אבל הוא בכל זאת מנסה להילחם בו - "הטבע המתנשא לתבוע את דקיונו, שנעור על ידי תביעת הקודש הגנוזה בקרבו... שונא הוא את הקודש... פה נופל הטבע, ונכשל במלחמתו". הקודש חושב שאין לו מקום עם הטבע ועל כן הוא פורש ממנו, והטבע לא מוכן להינתקות הזו ממנו אלא דורש את העלבון של ה"בריחה" הזו, ולכן גם הוא נלחם. וגם הוא נלחם עם חלק חשוב מבניינו השלם, חלק שלולא מציאותו והשפעתו לא הייתה לטבע זכות קיום כלל. "שנעור על ידי תביעת הקודש הגנוזה בקרבו", שהיא זו המחייבה אותו מתוכו.

עד כאן תיאר הרב את המלחמה בין הקודש והטבע במונחים של קודש וטבע, מכאן עובר הרב להסביר רעיון זה דרך דברי חז"ל במדרשים השונים, ואף לתת את הפתרון העתידי. כדי להבין את התיאורים בהם משתמש הרב נקדים כמה מדברי חז"ל שנראה שמהם שאב הרב חלק מרעיונותיו²³.

הרב מתאר מלחמה שעתידה להתרחש בין שתי חיות: לווייתן ושור הבר. מניין לקוחים הדימויים הללו של לווייתן ושור הבר דווקא, והדימויים של המלחמה ביניהם? חיות אלו מוזכרות במענות האחרונים של ה' אל איוב בסוף הספר. לאחר שאיוב לא נכנע מלפני ה', מתאר ה'²⁴ בפניו תיאורים של נפלאות הבריאה המעוררים יראת רוממות אצל איוב והבנת ערכו לעומת הבריאה כולה ולעומת יוצרה.

מתוך כל הבריאה כולה, מתאר ה' לפניו שתי בריות שיגרמו לו לחוש יראה זו. הברייה הראשונה המתוארת היא ה"בהמות" שהיא הברייה הגדולה והחזקה ביותר **ביבשה**²⁵, והוא "שור הבר" המוזכר בדברי חז"ל שאותם נביא בהמשך. הברייה השנייה המתוארת לאיוב היא ה"לווייתן", והיא הברייה החזקה ביותר **בים**. שתי בריות אלו מתוארות בפסוקים בתיאורים אדירים של בריות בלתי מנוצחות לחלוטין בשום דרך שהיא²⁶.

המדרש²⁷ מתאר את תחילת סופן של בריות אלו, והוא דווקא במלחמה של ברייה אחת באחרת, מלחמה שתהיה לעתיד לבוא. בסוף המלחמה כאשר שתיהן נהרגות הקב"ה לוקח מבשרן ומעורן ומשתמש בהם לטובת הצדיקים:

אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן: עתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים מבשר לוייתן שנאמר "יכרו עליו חברים"... והשאר חולקין

23. רוב המקורות וההפניות לדברי הרב לקוחים מהערותיו של הרב הגזיר בסוף אוה"ק ח"ב עמ' תר-תרא, וכן מ'אוצרות רא"ה" ח"ה עמ' 341.

24. מ, ח עד סוף פרק מא

25. על זיהויה של חיה זו וכן של הלווייתן המתואר להלן, עיין בפירוש דעת מקרא בסיכום לפרקים אלו.

26. את התיאורים ניתן לקרוא בפרקים הנ"ל באיוב וכן בילקוט שמעוני שנביא בהמשך.

27. ילקוט שמעוני איוב, רמז תתקכו

ועושיין אותו סחורה בשוקי ירושלים... אמר רבה בר בר חנה: עתיד הקב"ה לעשות סוכה לצדיקים לע"ל... והקב"ה אומר למלאכי השרת רדו ועשו עמו מלחמה, מיד יורדים ועושים עמו מלחמה ולויתן תולה פניו ומלאכי השרת רואים אותו ומתבהלים מיראתו ובורחים... מה הקב"ה עושה מביא בהמות ולויתן והם עושים מלחמה זה עם זה... מיד בהמות ולויתן מתדבקים זה עם זה שנאמר "איש באחיו ידובקו" ומשהם מדבקים זה בזה אינם (מתנפשיין) [מתפרשיין] זה מזה שנאמר יתלכדו ולא יתפרדו, מה הקב"ה עושה רומז ללויתן והוא מכה את בהמות בסנפיריו ושוחטו ורומז לבהמות והוא מכה את לויתן בזנבו וממיתו מיד מה הקב"ה עושה נוטל עורו של לויתן ועושה סוכה לצדיקים דכתיב "התמלא בשכות עורו ובצלצל דגים ראשו"

סעודה זו שתהיה באחרית הימים מתוארת במקומות רבים במדרשים²⁸ ואף נכנסה לסידורי התפילות, לפיוטים²⁹ ולשירים שהיו נוהגים לשיר. כן מתאר מדרש נוסף³⁰ את המלחמה, ומוסיף שלא כל אחד יזכה לראות מלחמה זו:

א"ר יודן ברבי שמעון: כל בהמות ולויתן הן קניגין של צדיקים לע"ל וכל מי שלא ראה קניגין של אומות העולם בעוה"ז זוכה לראותה לעוה"ב כיצד הם נשחטים בהמות נותץ ללויתן בקרניו וקורעו ולויתן נותץ לבהמות בסנפיריו ונוחרו, וחכמים אומרים זו שחיטה כשירה היא. ולא כך תנינן: "הכל שוחטין ובכל שוחטין ולעולם שוחטין חוץ ממגל קציר והמגרה והשנים מפני שהן חונקין"? אמר רבי אבין בר

28. לדוגמה בבבא בתרא עה, א: א"ר יוחנן עתיד הקב"ה לעשות סוכה לצדיקים מעורו של לויתן שנא' 'התמלא בסוכות עורו'.

29. לדוגמה בפיוט "אקדמות" שנהוג לקרוא בשבועות:
טלולא דלויתן ותור טור רמותא - סוכת עורו של לווייתן ושור ההרים הגבוהים/ **וחד בחד כי סבין ועבד קרבותא** - ואחד באחד יסתבך ויעשה מלחמה.
בקרנויה מנגח בהמות ברברותא - בקרניו ינגח בהמות בגאותו/ **יקרטע נון לקבלה, בציצוי בגברותא** - יקפץ הדג כנגדו בסנפיריו בגבורה.
מקרב לה ברייה בחרבה ברברותא - יגש אליו בוראו בחרבו הגדולה/ **ארסטון לצדיקי יתקן ושרותא** - סעודה לצדיקים יתקן וארוחה.
מסחרין עלי תכי דכרד ונורתא - מסיבים לשולחנות של כדכוד ואבני אקדח/ **נגידין קמיהון אפרסמון נהרתא** - ונהרות אפרסמון נשפכים לפנייהם.
ומחפנקין ורוו בכסי רותא - ומתעדנים ורוים בכוסות רויה/ **חמר מרת דמבראשית נטיר בי נעותא** - יין עסיס שמבראשית שמור ביקב.
 הפיוט מופיע במחזור רינת ישראל לשבועות עמ' 180, וכן בספר המועדים לשבועות עמ' 138 - המקור והתרגום, בהמשך הספר בעמ' 148 מופיע מאמר של יום טוב לוינסקי על "הלוייתן ושור הבר שבאקדמות".

30. ויקרא רבה, פרשה יג אות ג

כהנא: אמר הקב"ה "תורה חדשה מאתי תצא, חדוש תורה מאתי תצא" אמר רבי ברכיה בשם רבי יצחק אריסטון: עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות לעבדיו הצדיקים לעתיד לבא וכל מי שלא אכל נבלות בעולם הזה זוכה לראותו לעוה"ב הה"ד "וחלב נבלה וחלב טריפה יעשה לכל מלאכה ואכול לא תאכלוהו" (ויקרא ז) בשביל שתאכלו ממנו לע"ל לפיכך משה מזהיר לישראל ואומר להם "זאת החיה אשר תאכלו".

גם הב"ח מביא בשם ספר האשכול³¹ שלא כל אחד יזכה לראות מלחמה זו, אלא רק מי ששמר את עצמו וטיהר את עיניו מלראות מלחמות של ע"ז המבטאות את הצד הגס של המציאות יזכה לראות לעתיד לבוא את המלחמה ואת הניצחון, ויזכה לחיות במציאות שתיווצר לאחר מלחמה זו.³²

על בסיס מדרשים ומקורות אלו כתב הרב את דבריו: "לוייתן ושור הבר, שניהם נופלים במלחמתם ונעשה מברשם סעודה יפה לצדיקים. מי שלא נשקע בהבלים, לא זנו עיניו אחרי קניגאות של אומות העולם, המשחיתות את תפארת הנשמה, את הוד אצילותה וטהרת מידותיה, הרי הוא זוכה ומזכה לראות קניגיון מלבב זה, עומד הוא ממעל לשניהם..." מתוארת לנו מלחמה קשה בין הים ליבשה, בין הברייה הגדולה בים לבין הברייה הגדולה ביבשה. מלחמה זו נתפסת כדבר נפלא ו"מלבב" שאנו רוצים לזכות לראותו, אלא שלא כל אחד זכאי לכך. רק מי ששמר עצמו מלראות ציד ומלחמות בקרקסאות של הגויים הוא יזכה למעמד זה שלעתיד לבוא. מה מסמלים הלווייתן ושור הבר? מי נלחם נגד מי?

31. "מספר האשכול" וכי יקרה בעירך קניגאות של עו"ג... השמר לך פן תראה והוא הדין מחולתם או שום דבר שמחתם אז תזכה ותחזוה קניגיון של לוייתן והשור". או"ח סי' רכד ד"ה "מספר האשכול".

32. אולי אפשר למצוא נקודה דומה המופיעה בסידור "בית יעקב" לר' יעקב מעמדין. בדרוש שלו על סעודת הלווייתן (עמ' 123) מעלה הגר"י עמדין תמיהה גדולה על דברי חז"ל שאמרו "אין שמחה אלא באכילה ושתייה": "וקשה הלא יש שמחות אחרות כמו כן. כי כתוב שמחה לצדיק עשות משפט... והשרוי בלא אשה שרוי בלא שמחה. ואין יהיו דבריהם סותרין זה את זה". ומסביר שאין כאן סתירה כלל, אלא "שכל אלה השמחות דבר אחד ממש הן... כי זה כל פרי האכילה לברר נצוצות העשוקות ביד הקליפות. לכן אין בעה"ז שום דבר מאכל בלי קליפה מסביב והוא באמת שומר לפרי" מטרת האדם אינה להימנע מאכילה ושתייה אלא לדעת לבנות את החלק הרוחני שלו על גבי ניצוצות הקודש שהוציא מתוך האוכל, החול והטבע. וגם כאן הדבר מצריך עבודה גדולה של מלחמה וגבורה "וזה כל מעשה תוקפו של אדם בעולם הכליון הלזה בכל דבר פעולה גשמית להראות כחו במלחמה הגדולה והכבדה הנמצאת לפניו כאן". ואכן רק אלו שהצליחו בחייהם להגיע לדרגה זו הם אלה שיוזכו לסעודת הלווייתן שמבטאת את המצב השלם של הקודש שבנוי על בסיס החול "והאוכל בכוונה קדושה הוא יזכה לסעודת לווייתן בלי ספק שהוא התכלית המקווה מאכילה".

אך, כאמור, כל זה בחזקת "אולי" בלבד, שכן ייתכן ואין הכוונה במינוח "קדושה שבטבע" להעלאת ניצוצות בהם התוכן החולי יוצא מהמשחק לחלוטין, אלא על בניין של קודש על בסיס של חול דווקא שיש בו עדיין מחוליותו אך בצורה אחרת.

על האגדות בבבא-בתרא המדברות על הלווייתן ועל הסעודה שתהיה מבשרו, כתבו חלק מן הראשונים. השיטה מקובצת מביא דברים הנראים כמתאימים מאוד לכוונתו של הרב כאן:

וכתב ה"ר דוד בן רבי יהודה החסיד ז"ל בספר "לבנת הספיר" שחבר וזה לשונו: לויתן הוא הסועד את הצדיקים ומחברם חיבור גמור חבור הנפש עם הגוף, כדתני דבי אליהו צדיקים שעתידים לחיות אינם חוזרים לעפרן, וזהו יכרו עליו חברים יחצוהו בין כנענים, קורא לצדיקים חברים על שם החבור הגמור שמחבר בשר לויתן נשמתן לגופן... והם דברים נכוחים וטובים שלא להוציא מאמרים אלו מפשוטן, שלא כדברי מי שפירש בענין לויתן שזכר הוא זוגו ענין הנפש והשכל גם ענין החומר והצורה.

שיטה מקובצת, בבא-בתרא עה, א

המלחמה המתוארת פה היא, אם כן, מלחמה של הנפש והגוף, ואם נשליך את הרעיון המקביל גם לענייננו נוכל לומר גם מלחמת הקודש, דהיינו הנפש, עם החול, דהיינו הגוף. זו המלחמה שמתאר הרב בתחילת הפסקה. הטבע נלחם עם הקודש, והקודש נלחם עם הטבע, ואף אחד משניהם לא מצליח במלחמתו כי זוהי מלחמה שלא אמורה להתקיים לעולם, אלא להתבטל ולפנות מקום לקדושה אחרת למשול. הקודש והטבע לא צריכים להילחם זה בזה אלא להתחבר זה אל זה, לחיות במקום אחד ביחד בלא מלחמה. זוהי סעודת הלווייתן שתהיה לעתיד לבוא בחיבור השלם של הקודש והטבע, שלא תהיה מלחמה, אלא הקדושה שתעמוד בראש היא "הקדושה שבטבע", היודעת לחיות עם הטבע ולא ללכת עמו בקרי ובמלחמות. כך, אחרי מלחמה זו, מי שמסיים אותה, מי שמפיק את הפירות ממנה ומנצח על המלחמה הזו הוא גבריאל³³ המבטא את ה"קדושה שבטבע", המובילה לחיבור של הקודש והטבע. אמנם הוא לא עושה זאת לבד, הגמרא מתארת את מלחמתו של גבריאל:

א"ר יונתן: עתיד גבריאל לעשות קניגיא עם לויתן שנאמר "התמשוך לויתן בחכה ובחבל תשקיע לשונו" ואלמלא הקב"ה עזרו אין יכול לו שנאמר "העושו יגש חרכו".

בבא-בתרא עה, א - עה, א

33. כך נראה שזהו תפקידו של גבריאל וזה מה שהוא מבטא, אך על פי הפסקה לא מצאתי סימוכין לכך ממקורות אחרים. וכן ראיתי שמביא הרב יוסף קלנר בשם הרצ"ה, ש"התפתחות מהלך הענינים הטבעי נקרא לפעמים בלשון חז"ל "המלאך גבריאל". עיין: הרב יוסף קלנר, "הוד הקרח הנורא: פירוש למאמר 'יסורים ממרוקים'", ירושלים תשס"ה, עמ' קכג-קכה, בעיקר ליד הערה רפט.

זהו "גבריא אל בכח אל עליון, מעורר את המלחמה, צור עולמים בהגלות אורו וקודש עליונותו גומרה העשו יגיש חרבו". כלומר, פסוק זה "העשו יגיש חרבו" נאמר על בהמות/שור הבר, וכוונתו שרק "העשו", דהיינו הקב"ה שברא ועשה את הבהמות, הוא זה שיכול לגמור עם מלאכה זו.

דווקא במצב של גאולה ותחייה אפשר להגיע למצב כזה של קדושה שאינה מפחדת מהטבע ומהכוחות המתחדשים, אלא יודעת להתמודד איתם ולמלט מתוכם את הכוחות החיוביים שבהם, ולבנות קומה של מציאות שלמה על ידי קישור של הקודש אל החול, וע"י חשיפת הניצוצות הקדושים הטמונים בתוך הקודש.³⁴ "רואה היא הנשמה הניזונה מלחמה הפנימי של תורה,³⁵ את הכחות הבהמיים שביבשה ושבים מתאבקים, לוחמים בקצף, מתנפלים זה על זה, כל אחד חושב אני אכבוש הכל. אבל לא לדגי הים ולא לבהמות הרים הנצחק, כי אם לקורא בשם ד', והוא ימלט, וימלט הכל".

34. לא לחינם "חשיפת ניצוצות" זו מיוחדת לגבריא אל דווקא. רק הוא יכול בכוחו הגדול למצוא את הניצוץ הקדוש בתוך כל מעבי הקליפות ולהעלותו בקדושה אל מקומו. לכן רק צדיקים גדולים הם אלו שיכולים לפגוש את החול, ובמקום ליפול מולו הם מנצחים אותו, כפי שהזכיר הרב קוק במקום נוסף: "כיצד מעלין ניצוצות הקדושה מעמקי הקליפות. מטהרים את הלב על ידי הדרכה של מוסר מושכל וטהור. מקדשים אותו על ידי רעיונות נעלים של דבקות בד' ודעת ד', בתכלית הגובה שאפשר לאדם להשיג לפי שכלו וכוח נשמתו. אחר כך משוטטים בכל מלא הרעיון המקיף את כל חדרי הנפש, ובכל הרעיונות והדעות המשוטטות בעולם, ומבחינים בכלם מה שיש מהם לטובה, ומה שיש לרעה. גם באותם הרעיונות שכמה רשעים שמשו בהם לרעה, מדקדקים ומבחינים איזה קורטוב של טוב יש בהם. וכשמוצאים את הגרעין הטוב בתוך עמקי הרע, מחזיקים בו, מצחצחים אותו ומרחיבים אותו, ומוציאים מה שיש להוציא ממנו אל הפועל, ובוהו הניצוץ עולה למקום [קדשן] שמונה קבצים א, עח.

35. גם כאן מודגשת החשיבות הגדולה של תורת הסוד שבלעדיה אי אפשר להבחין במציאות של קדושה החבויה בתוך לבוש של חול.